

יואל אליצור

עין גנים, בית הגן וג'נין

שם המקום **עין גנים** קשור במעין ובגנים, ועל כן משקף בשמו חקלאות שלחין. להלן נעסוק בשאלת זיהויו וייחוסו לעיר ג'נין הנמצאת במורדות הצפוניים של השומרון בואכה עמק יזרעאל.

בדיון דלקמן, ניגע ביחסה של עין גנים המקראית ליישובים מתקופות שונות המזכירים את המונח גן, החל מ-gina שנזכרה בתעודה מתעודות אל עמרנה (ראשית מאה י"ד לפנה"ס), דרך בית-הגן שבספר מלכים, ועד גינאי - גיני של יוסף בן מתתיהו ומקורות חז"ל.

ארץ גינה נזכרת פעמיים באחת מתעודות אל עמרנה. לְבַיָּא מֶלֶךְ שֶׁכֶם הַמִּוֹרָד בַּמֶּלֶךְ מִצְרַיִם, מִשְׁתַּף הַפְּעוּלָה עִם הַחֲבִירוֹ, נַהֲרַג בְּיַד אֲנָשֵׁי אֶרֶץ גִּינָה (mātu gi-na) ובניו - יורשיו ניסו ליזום מלחמת נקמה נגד בני גינה. מקומה אינו מתואר במדויק, אך לאור ההקשר הכללי, תחומי פעילותו של לְבַיָּא ומלחמותיו עם שכניו, יש הגיון רב לקשור אותה אל גינאי-ג'נין שבגבול השומרון ועמק יזרעאל. לדעת א"פ רייני ונ' נאמן² נזכר השם עוד לפני כן בצורה של נחל קינה (qyn3). מקום זה נזכר בתיאור מלחמתו של תחותמס השלישי במגידו בשנת 23 למלכותו (1482 לפנה"ס) והוא הנחל שמדרום למגידו. הנחל שמדרום למגידו הוא אחד משלושה יובלים עיקריים המזינים את נחל קישון ועמק יזרעאל המערבי מן הדרום. חבל הארץ שאותו הם מנקזים הוא התחום של ג'נין.

עין-גנים נזכרת בשני פסוקים בספר יהושע העוסקים בנחלת יששכר. האחד, ברשימת ערי השבט: "וְרַמַת וְעֵין גַּנִּים וְעֵין חֲדָה וּבֵית פִּצְעַ" (יהושע יט כא), והשני -

1. שורות אלה הינן הרחבה של מספר הערות בעבודת הדוקטור שלי: **שמות מקומות עתיקים שנשתמרו בפי הערבית בארץ - הבחינה הלשונית**, ירושלים, תשנ"א, עמ' 237, 245.
2. א"פ רייני, גת פדלה, **ספר יוסף ברסלבי**, ירושלים, 1970, עמ' 392-394 הערה 39; נ' נאמן, **ארץ ישראל ט"ו**, תשמ"א, עמ' 143 וכן בתוך: י' אפעל (עורך), **הסטוריה של ארץ ישראל**, כרך א', התקופות הקדומות, ירושלים 1982, עמ' 184-185.

ברשימת ערי הלוויים של השבט: "את ירמות ואת מגרשה את עין גנים ואת מגרשה ערים ארבע" (יהושע כא כט).

מן ההיבט הארכיאולוגי יצויין, כי בתוך תחומה של העיר ג'נין יש תל ארכיאולוגי ששטחו כ-30 דונם. נמצאו בו כלי חרס מתקופות רבות (כנענית קדומה I, כנענית תיכונה II, כנענית מאוחרת II-I, ישראלית II-I, פרסית הלניסטית, רומית, ביזנטית, ימי הביניים, עותמנית); עיקר הממצא הוא מהתקופה הישראלית³.

השאלה הגדולה העומדת בבסיס הזיהוי קשורה בהתפרשותה ובהיקפה של נחלת יששכר. קלאי טען כי "אין כל צידוק למשוך את נחלת יששכר מעבר לעיר יזרעאל דרומה"⁴ עד למורדות הרי השומרון. לפיכך פקפק בזיהוי עין גנים עם ג'נין, ונטה למקמה הרחק משם, ברמת יששכר מצפון לעמק יזרעאל המזרחי, הגם שאין שם אתר מוגדר המתאים לזיהוי זה. אכן, ג'נין השוכנת בקצהו הדרומי של עמק יזרעאל, חורגת מעט מעיקר תחום נחלת יששכר, אולם אין בכך כדי לפסול את הזיהוי, שכן יבלעם הסמוכה לג'נין מדרום, תוארה בספר יהושע: "ויהי למנשה ביששכר ובאשר בית שאן ובנותיה ויבלעם ובנותיה..." (יהושע יז יא); ואם יבלעם ליששכר תחשב, למה תיגרע ג'נין?

עם זאת, שיוכה של יבלעם ליששכר אינו מוכרע חד-משמעית, שכן מתנגדי הזיהוי עין גנים - ג'נין הציעו לבאר את למנשה ביששכר - סמוך ליששכר או בגבולו עם יששכר⁵.

היבט לשוני מסוים העשוי לסייע לשוללי הזיהוי עין גנים - ג'נין, הוא שאלת הכפלת הנר"ן. עין גנים נמסרה בנר"ן דגושה (לפי נוסח המסורה, ורוב נוסחאות השבעים והוולגטה), וסברה היא להבחין בינה לבין הצורה הבלתי מוכפלת המתועדת החל מ-gina של אל עמרנה, דרך גינאי - גיני ועד ג'נין שבפי הערבים.

כללו של דבר, אף כי קשה להוכיח שעין-גנים שכנה באתר שבתחום ג'נין, אין לשלול זיהוי זה והוא מצטרף לרשימה ארוכה של זיהויים שאינם ודאיים.

לעומת השם עין גנים שבספר יהושע, קשה להטיל ספק בזיהויה של בית הגן, הנזכרת בספר מלכים, עם ג'נין. בספר מלכים מסופר שיהורם מלך ישראל ובן-בריתו אחזיהו מלך יהודה היו ביזרעאל כשהגיע לשם יהוא. הם יצאו לקראתו ברכיבה

3. נ' צורי, אור חדש על עין גנים, בית מקרא, תשל"א, עמ' 133-134; הנ"ל, נחלת יששכר, ירושלים תשל"ז, עמ' 46.

4. ז' קלאי, עין גנים, אנציקלופדיה מקראית, עמ' 207-208.

5. י' קויפמן, ספר יהושע, עמ' 204-205; ז' קלאי, נחלות שבטי ישראל, עמ' 147-148.

וכשעמדו על כך שכוונתו אינה לשלום כבר היה מאוחר מדי. יהורם ניסה להפוך מרכבתו ולנוס, אבל החץ מקשתו של יהוא השיגו והכריעו. הכתוב ממשיך ואומר:

ואחזיה מלך יהודה ראה וינס דרך בית הגן וירדף אחריו יהוא ויאמר גם אתו הפהו אל המרכבה במעלה גור אשר את יבלעם וינס מגדו וימת שם (מל"ב ט כז).

אחזיהו ניסה להימלט דרומה לכיוון ירושלים. על יד יבלעם הותקף ושינה כיוון למגידו. הדרך מיזרעאל ליבלעם הולכת דרומה כ-10 ק"מ בעמק יזרעאל עד שהיא מגיעה לג'נין, שם היא נכנסת אל בין ההרים ומגיעה ליבלעם. בג'נין מתפצלת ממנה דרך ההולכת למרגלות ההרים לכיוון צפון מערב בואכה מגידו. הציון דרך בית הגן מרמז שהיה שם צומת דרכים. כל הנתונים במקרה זה מובילים אפוא לזהות: בית הגן - ג'נין.

אם עין גנים הוא שם אחר לאותו מקום צריכים אנו להניח שיש כאן שתי גרסאות לאותו שם. אנו מכירים במקרא מספר דוגמות לכגון זה: עיר שמש (יהושע יט) בצד בית שמש, שדי יער (תהלים קלב) בצד קרית יערים, אולם יש ששללו את זיהויה של עין גנים עם ג'נין מכוח העובדה שהמקום כבר 'תפוס' בעבור בית הגן. בסופו של דבר יתכן שמדובר בשני מקומות שונים הנמצאים בסביבה זו וקשורים בגנים. השם גינת ("תבני בן גינת" - מל"א טז כא-כב) הוצע גם הוא כשם מקום הקשור בסביבה זו. בפשטות סביר לראותו כשם אביו של תבני, אך אין להוציא מכלל אפשרות שזהו שם אדם שנגזר משם של מקום.⁶

אצל יוסף בן מתתיהו הנתונים בהירים וזיהויים בג'נין חד-משמעי. בקדמוניות כ' ו' א' (118) מספר יוסף שיהודי הגליל, בעלותם לרגל לירושלים, היו רגילים לעבור דרך ארץ השומרונים שם עברו בכפר הקרוי גינאי (Γινάϊ) השוכן בגבול ארץ שומרון והעמק הגדול. אותו סיפור מסופר גם במלחמות ב' י"ב ג' (232), שם נכתב שם המקום משום מה Γήμα. בתיאור הארץ הניתן במלחמות ג' (48) מגדיר הוא את ארץ השומרון - סמריטיס: היא מתחילה מכפר בשם גיני (Γινεύς נ"א Γινάϊα) המצוי בעמק הגדול ומסתיימת בטופרכיה עקרבטיני. בתיאורים אלו, אין ספק שכוונת יוסף בן מתתיהו לג'נין.

בתלמוד הבבלי ובתלמוד הירושלמי מוצאים אנו שלש פעמים את נהר גיני העומד בדרכם של עוברי דרכים. פעמיים מסופר על מעשה פלא שאירע לר' פנחס בן יאיר המלומד בנסים: "ר' פנחס בן יאיר הוה קאזיל לפדיון שבויים פגע ביה בגינאי נהרא אמר לי גינאי חלוק לי מימך ואעבור בך... " (בבלי חולין ז' ע"א); ובגירסת הירושלמי: "ר' פינחס בן יאיר היה אזיל לבית וועד והיה גיני גביר (היה גיני גואה).

6. ש' ליונשטאם, בית הגן, אנציקלופדיה מקראית ב', עמ' 70.

7. ש' ליונשטאם, גינת, אנציקלופדיה מקראית ב', עמ' 423-424.

אמר לה גינני גינני מה את מנע לי מן בית וועדה?! ופלג קדמוי ועבר..." (ירושלמי דמאי א' ג'; כ"ב ע"א). במקום אחר סיפור מעשה הלכתי: "גינאי (שרידי ירושלמי מהגניזה: גוניי) שטף זקין (כדי יין). אתא עובדא קומי ר' יצחק בירבי אלעזר ואמר יחכמון שפיי קשריהון" (יכירו מודדי היין את קשריהם ואין לחוש לחילוף ביין של נכרים - שקלים ז' ע"א, נ' ע"ג). למרות שההקשר הגיאוגרפי במעשים אלו אינו מפורש, ניתן להסתמך על השם המיוחד במינו הנכתב במקורות אלו בצורה זהה למוכר לנו מדברי יוסף בן מתתיהו, ואינו ידוע בשום מקום אחר, ולהניח שמדובר באותו מקום. הדיבור על נהר מאפיין כאן את הבלבלי בלבד ונראה שיש כאן התאמה של הסיפור לתנאי בבל. בירושלמי מדובר על גינני שגואה במפתיע ומסתבר שהכוונה לנחל העובר בג'נין שהוא יובל מרכזי של הקישון, הגואה בעת הגשמים. הדרך העוברת כאן ומופרעת ע"י המים, היא הדרך הראשית שהובילה מן הגליל לארץ הכותים והר המלך ומשם לירושלים וליהודה. פדיון שבויים צפוי באיזורים אלו שעברו בימי התנאים האחרונים לידיים נכריות והיתה בהם סכנה "שהיו עולין להר המלך ונהרגין" (ירושלמי שבת א' ז', ג' ע"ד). לגבי הגירסה המספרת על בית הועד יש לזכור שגם בזמן התנאים האחרונים ואחרי כן הקפידו לקדש את החודש ביהודה דווקא.

הנחתנו שמדובר במי גשמים שגאו, מתאימה למה שאופיינו לעמק יזרעאל - נחל קישון ויובליו. יש לזכור שגם הישועה והניצחון על סיסרא (שופטים ד-ה) נעשו על ידי שיטפון. תן דעתך גם לצירוף תענך על מי מגידו (שופטים ה יט) המחייב פרשנות מעין זו.

כללו של דבר, ג'נין היא יישוב קדום בעל שם קדום. המקורות מדגישים את מיקומה המיוחד בפתחו של מעבר הררי היוצא אל עמק יזרעאל.

חוקרים העמידו את עין גנים ואת בית הגן בקבוצות שמות המקומות הקשורים בקרקע ובחקלאות⁸. גן קשור לחקלאות שלחין הנשענת על מי מעיינות. כדרכם של שמות הקשורים בסביבה ובנוף, קיימת עין גנים נוספת בערי נחלת יהודה (יהושע טו לד)⁹.

8. 'י אהרונ', ארץ ישראל בתקופת המקרא - גיאוגרפיה הסטורית, תשכ"ב, עמ' 90

9. על זיהויה ראה: ז' קלאי, עין גנים 2, אנציקלופדיה מקראית ו', עמ' 208.

שימוש בציורים ובדגמים כעזר להוראה ולהדרכת מקורות

סקירה קצרה זו רואה אור בהמשך לרשימה שהוצגה בגליון הקודם (על אתר א', עמ' 117-127). שם הצגנו את היתרונות שיש לשימוש במפת תבליט להוראת מקורות, והפעם נציג בעזרת ציור או דגם את היתרונות שיש בהצגת הנושא החקלאות ההררית.

השימוש בעזרי-הוראה שונים, במקצועות שונים, נפוץ בקרב מורים ומדריכים. עזרים ידועים שניתן לעשות בהם שימוש הם: דגם, ציור, מפות, תמונות, סרט, שקופיות, שקפים ועוד. אנו עומדים להציג עזר טיפוסי ועל כן נמנה מספר יתרונות לשימוש בעזרים:

1. הסבר - בתחומים שונים אין ההסבר הפרונטאלי שלם כיוון שאין התלמידים רואים את התהליך כולו, או שצריך לדמות דברים מסויימים שללא עזר יש קושי בדבר.
2. גיוון - שימוש בעזר-הוראה שובר את שגרת ההוראה וההדרכה ומגוון את העברת המידע.
3. בהירות - לעיתים מביטים על מבנה או על מערכת חקלאית (בדיון שלנו), ואין התמונה שלמה. עזר יכול לתרום להבנת העניין.

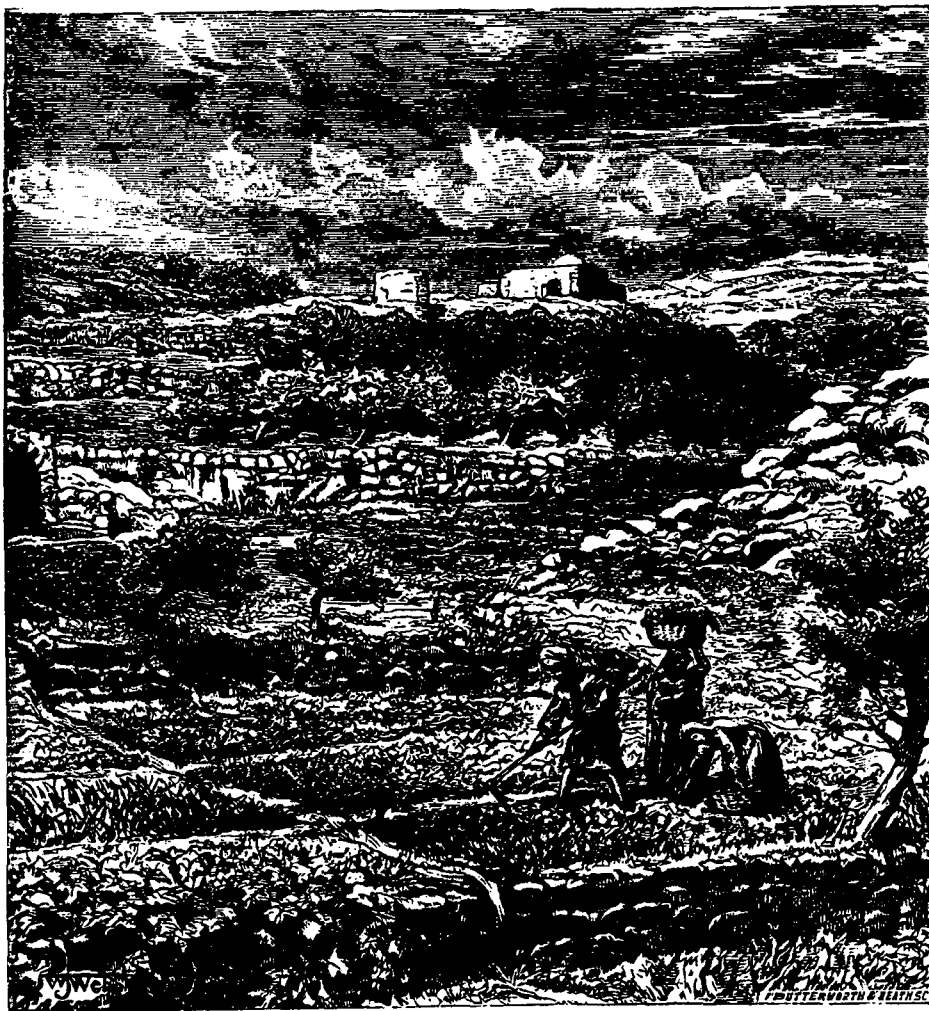
בהחליטנו להשתמש בעזר, כדאי שנקפיד על מספר עקרונות:

1. העזר חייב להיות ברור
2. המסר שנותן העזר חייב להיות בעל תוכן פשוט ולא מסובך. קל לקליטה ונוח לזיכרון.
3. העזר הוא כלי גם כדי לעורר תגובות ודמיון
4. חשוב שהעזר יהיה תואם לתוכן השיעור (או הסיור) ולמטרתו
5. על העזר להיות מושך תשומת לב ואסתטי
6. העזר צריך להיות פשוט, חסכוני בבנייתו ונוח לנשיאה.

על אתר - ביטאון לענייני ארץ ישראל במקורות

בדפים הבאים נשתדל להמחיש את דברינו באמצעות הנושא המרכזי של החוברת. דפי עבודה אלו הם פרי פיתוח שנעשה במכון ארץ חפץ שליד מכללת אורות ישראל ובאגף חינוך והדרכה שבחברה להגנת הטבע.

אם נקפיד על הכללים ונשתמש בעזרים במינון נכון ובצורה נבונה, יצאו תלמידינו נשכרים.

מערכת חקלאות מסורתית (מתוך: פיליפ, ג' באלדנספרגר, המזרח הבלתי משתנה, עמ' 68).

חקלאות ההר במקורות

דפי עבודה

יוסי שפנייר

הקדמה

נושא החקלאות הקדומה נלמד בהקשרים שונים. לענייננו חשוב לימוד תכונותיה של ארץ ישראל, והשוואתה של ארץ ישראל ההררית - המושקית בדרך כלל על ידי הגשם - לארץ מצרים, שהגורם השולט בה הוא עמק הנילוס, המושקה על ידי מימיו.

ההשוואה בין ארץ ישראל למצרים נעשית באורח תדיר במקרא, בגלוי או בסמוי, וחשיבותה רבה להבנת פרשיות מקראיות שונות. נושא הגן וגידוליו - שיעמוד במרכז עיוננו - חשוב במקרא, ולא יובן אל נכון ללא הבנת טיבה של מערכת השלחין. לעיתים, נעשה לימוד נושא החקלאות תוך כדי לימוד סוגיות שונות במסכתות המשנה והתלמוד המתייחסות לגן ולהשקאתו, וידועים גם פרקי אגדה שונים בנידון.

לעיסוק בנושא החקלאות הקדומה בהר נודעת חשיבות רבה בהכרת חלקי המערכת החקלאית על מרכיביה השונים. לאדם המודרני, הרחוק באורחות חייו מהמעגלים החקלאיים, הדברים לא תמיד ברורים דיים, ולכן מן הראוי להבהירם. לכך מכוונים דפי העזר המצורפים בזה. בדפים אלה ניתן להשתמש כהכנה, כסיכום של סיור, או כלימוד עצמאי בכיתה. הפעילות המוצעת כאן מתאימה לחטיבה העליונה של בית הספר היסודי ולחטיבת הביניים. ניתן כמובן להביא מקורות נוספים ולהתאים את הלימוד לרמות גבוהות יותר.

בדפים הבאים ישנם שני שלבים. בכל שלב הבאנו דף עבודה לתלמיד ודף עם פתרון למורה.

שלב א'

היכרות עם החלקים העיקריים של המערכת החקלאית הקדומה. בשלב זה על התלמידים לזהות את חלקי המערכת החקלאית ולציין את מקומם הנכון (בעזרת הסבר מקדים של המורה או לפי ידיעות קודמות שהיו להם). פעילות זו משמשת פתיחה לשלב ב'.

שלב ב'

לאחר זיהוי חלקי המערכת החקלאית, יקבלו התלמידים לקט מקורות שיש בהם מאפיינים או הלכות הקשורים למערכת החקלאית. התלמידים יתבקשו להבין את המקורות ולשבצם בתבניות הריקות. בסיום שלב זה יבוא סיכום של המורה שירחיב בתחום המקורות ובצדדים הנוספים הראויים להרחבה.

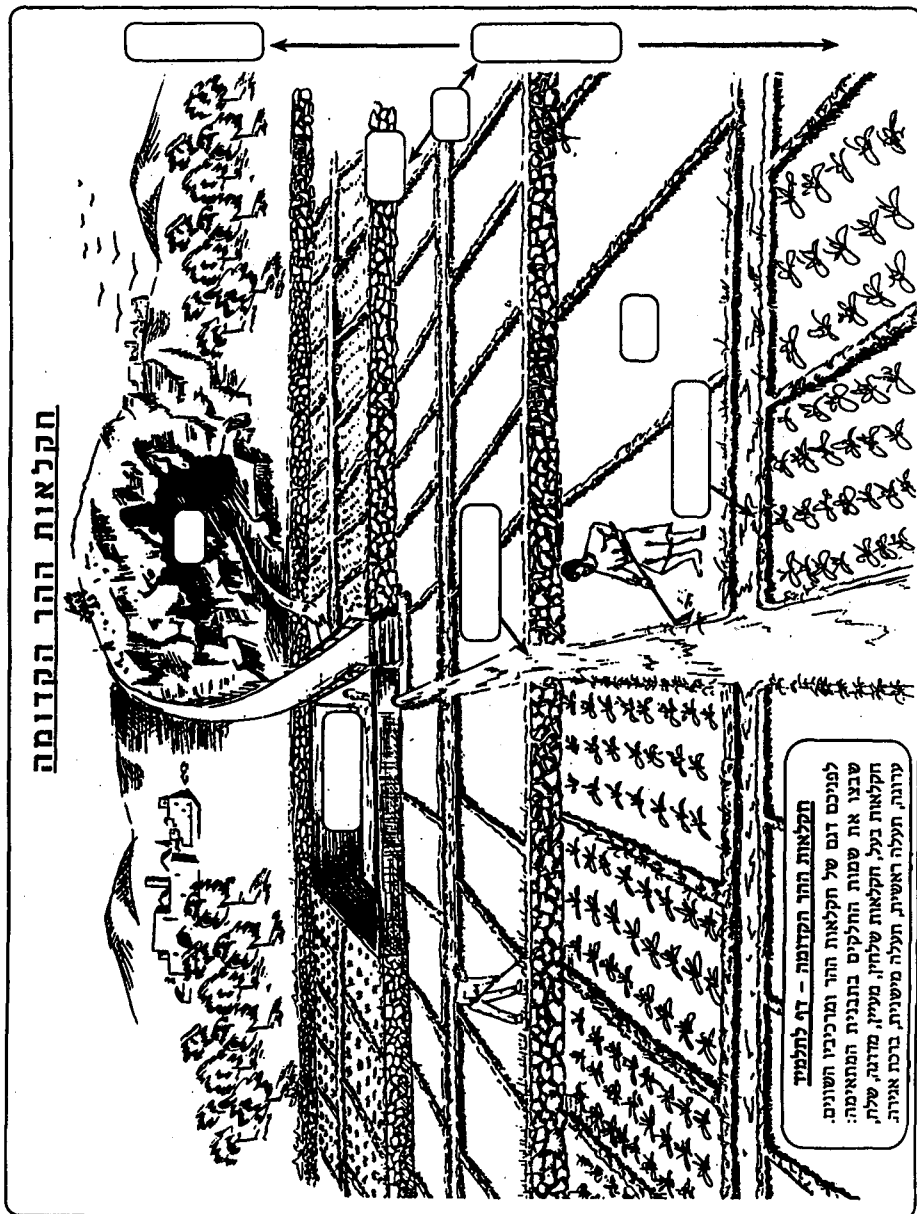
הדפים כוללים:

- א. ציור חקלאות ההר הקדומה - דף לתלמיד
- ב. ציור חקלאות ההר הקדומה - דף למורה
- ג. מקורות חקלאיים - מקורות לשיבוץ בציור המערכת החקלאית
- ד. ציור חקלאות ההר במקורות - דף לתלמיד
- ה. ציור חקלאות ההר במקורות - דף למורה
- ו. מקורות חקלאיים - הרחבה למקורות בציור המערכת החקלאית.

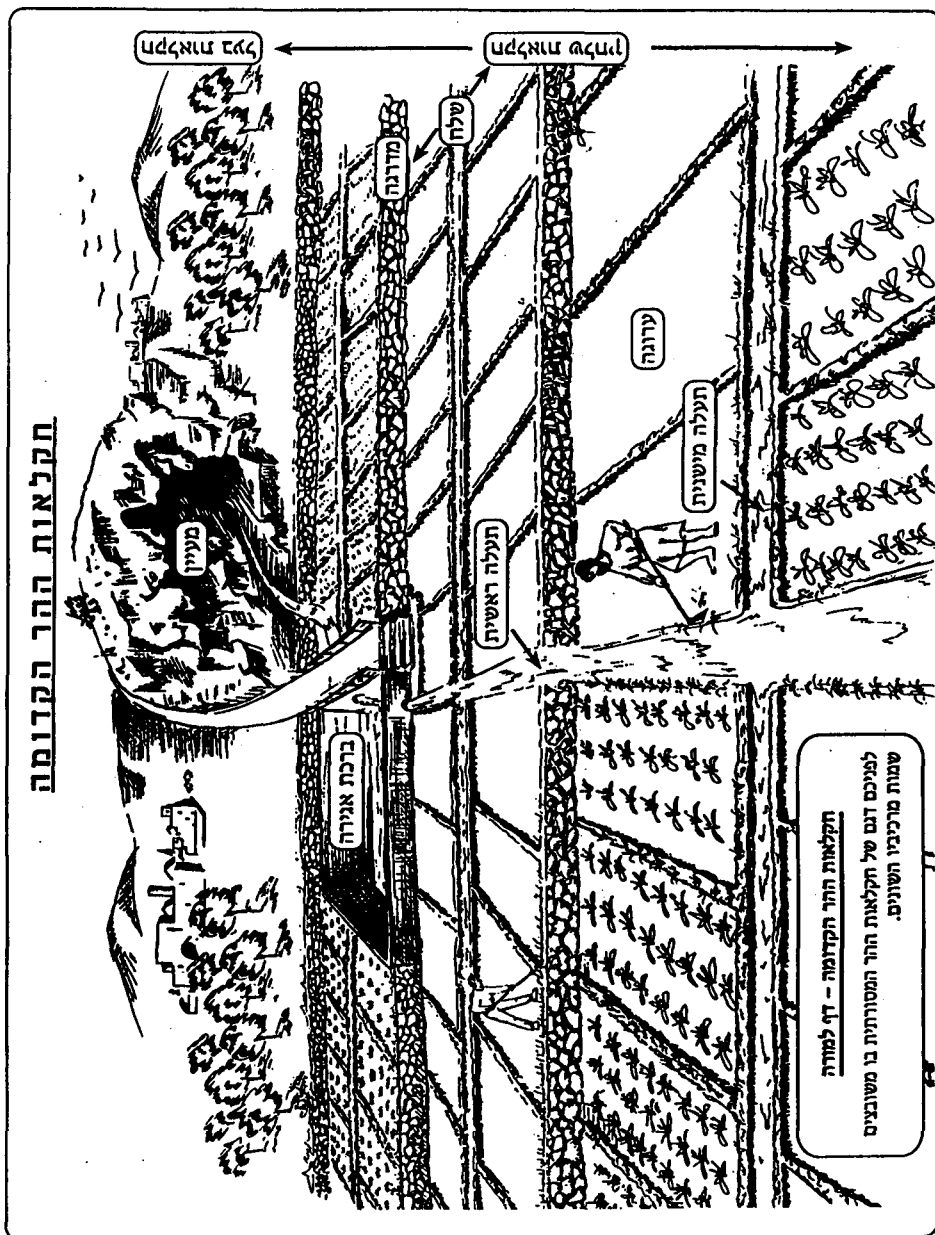
חקלאות ההר הקדומה

דף לתלמיד

חקלאות ההר הקדומה

דף למורה

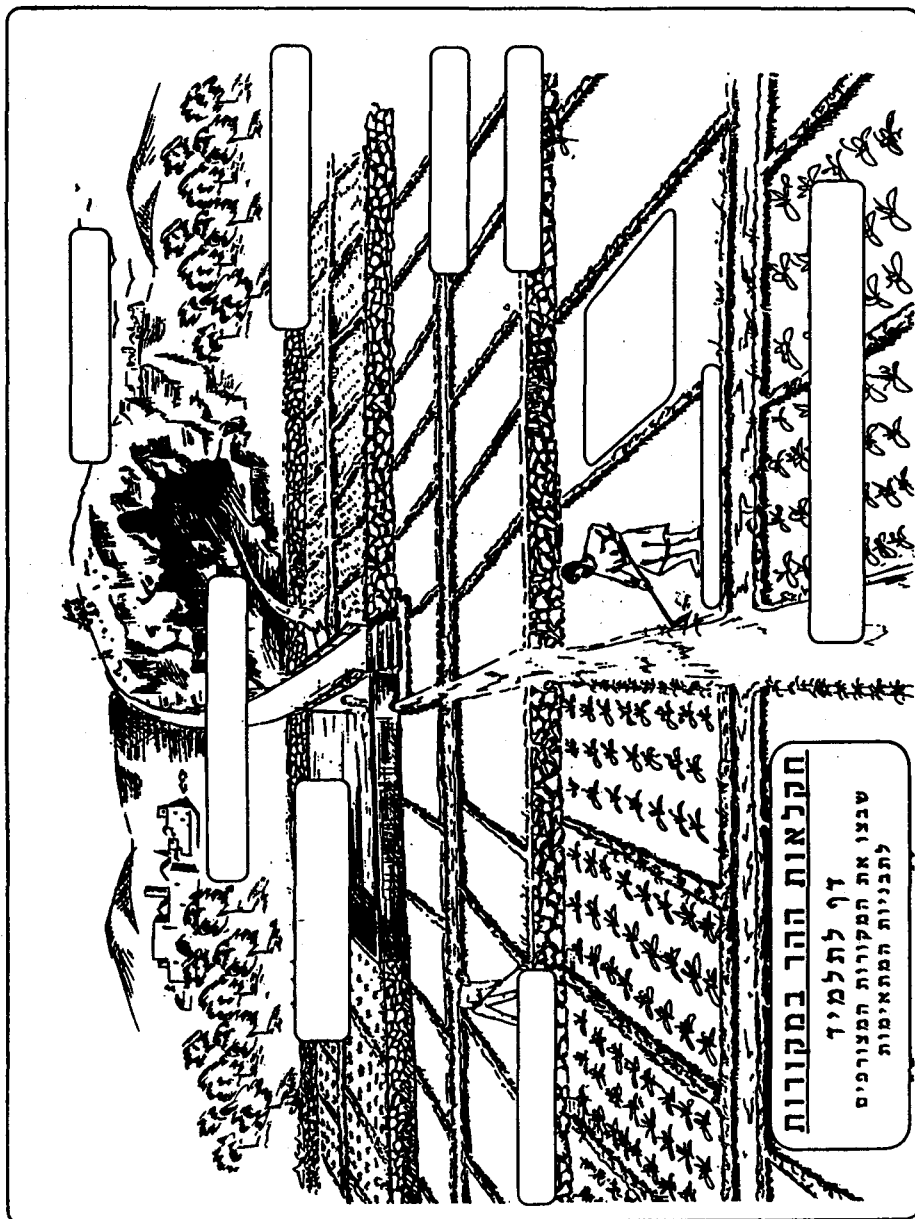
מקורות חקלאיים

מקורות לשיבוץ בציור המערכת החקלאית

- (1) והיה ביום ההוא... ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות... (יחזקאל לח יח-כ)
- (2) יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה... (שיר השירים ב יד)
- (3) משקין בית השלחין במועד ובשביעית (משנה, מועד קטן א' א')
- (4) ערוגה שהיא שישה טפחים על שישה טפחים זורעים בתוכה חמישה זרעונים ארבע בארבע רוחות הערוגה ואחד באמצע (משנה, כלאיים ג' א').
- (5) חמש גינות משתמשות באמה אחת ונתקלקלה, כולן מתקנות עם העליונה והעליונה היא מתקנת לעצמה, והשאר מתקנות עם השנייה והשנייה היא מתקנת לעצמה, התחתונה שבכולן מתקנת לעצמה ומתקנת עם כולן (תוספתא, בבא מציעא, י"ב כ"א).
- (6) גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום (שיר השירים ד יב)
- (7) כי ה' אלוהיך מביאך אל ארץ טובה, ארץ נחלי מים עינת ותהמת יוצאים בבקעה ובהר (דברים ח ז).
- (8) המוכר את העיר מכר בתים... ובית השלחין... (משנה, בבא בתרא ד' ז')
- (9) בריכה שנוטפת מים משדה בית שלחין זו, מותר להשקות ממנה שדה בית שלחין אחרת (בבלי, מועד קטן ד' ע"א).
- (10)... והשקית ברגלך כגן הירק (דברים יא י)
- (11) אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים, מפני שהוא מתקנן לשביעית, אבל בונה הוא בשביעית משפסקו הגשמים, מפני שהוא מתקנן למוצאי שביעית... (משנה, שביעית ג' ח').

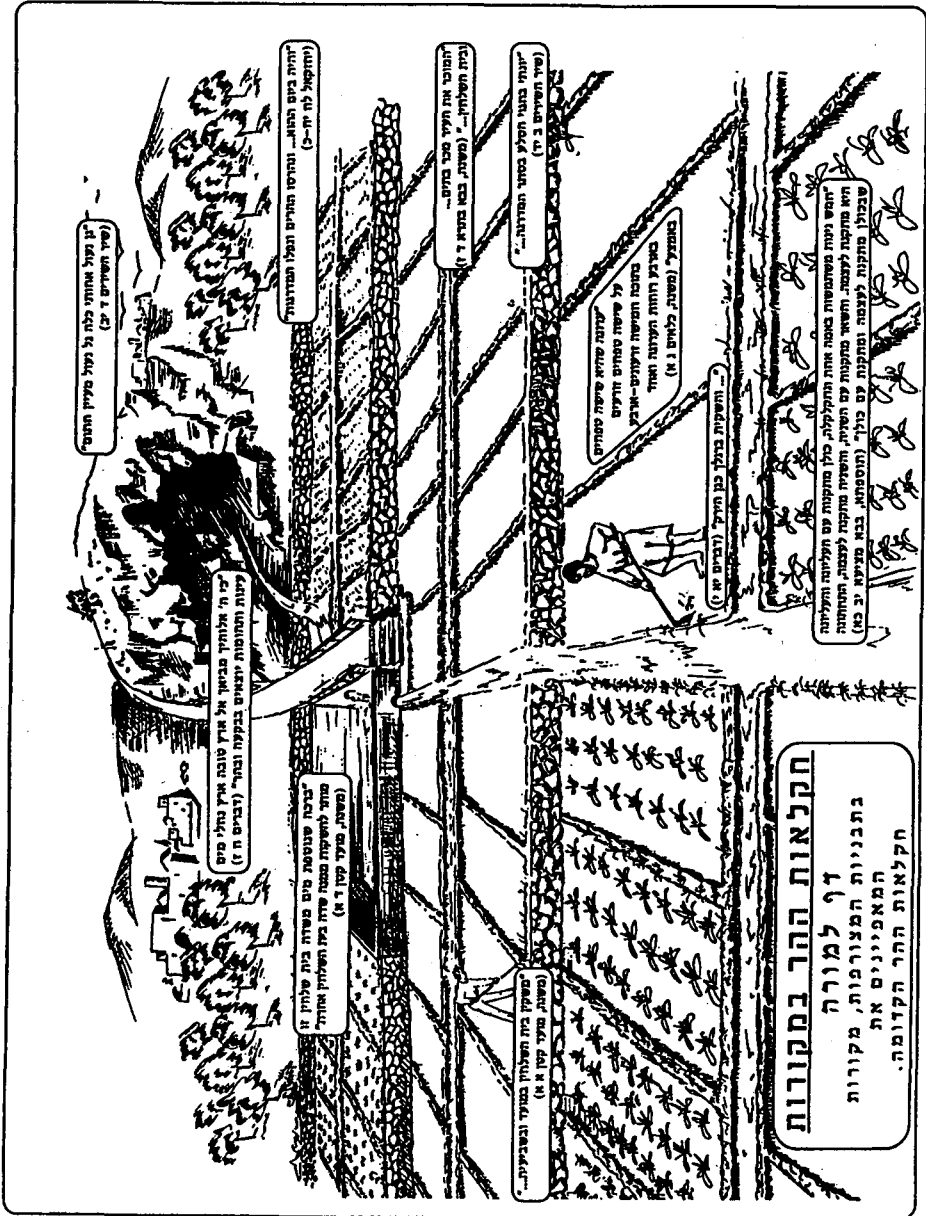
חקלאות ההר במקורות

דף לתלמיד

חקלאות החר במקורות

דף למורה

או מעל לחמורו כמו על בעל מילין העומד
(על השערים ד טז)

כי י' אלוהים בראש אל ארץ טובה ארץ זבת חלב
ועֵבֶר תחומות יבואים בגללה ובת"י (בבית ח ח)

בצבא ערומים מים משרה בית שילוחו יז
מחיה לתקופת נכחה עתה בית השלוחן אחריו
(מסעי מעד עק ט א)

יחית ביום המוא - ותרסו ותרסו ותלו המדרגות
(דברים לח טז-טז)

יחית ביום המוא - ותרסו ותרסו ותלו המדרגות
(דברים לח טז-טז)

יחית ביום המוא - ותרסו ותרסו ותלו המדרגות
(דברים לח טז-טז)

עודנו מרדף שיהיה עומדים
על עשה שיהיה עומדים
בזמנו המשה ויעמוד - ארבע

השערים בדרך בין המדבר (דברים א א)

איש וקנה משכונתו באשר אותו התקבלה כלין חוקתה עם העליונה והעליונה
אשר חוקתה לנכס. השאר חוקתה עם השאר. והשאר חוקתה לנכס. והחוקתה
עשיתו חוקתה לנכס. והחוקתה עם כולו (חוקתה. בא. מצות ב טא)

חקלאות החר במקורות
דף למורה
בתבניות המצורפות מקורות
המאפיינים את
חקלאות החר הקדומה.

השערים בדרך בין המדבר (דברים א א)

מקורות חקלאיים

הרחבה למקורות בציור המערכת החקלאית

להלן, דברי הרחבה והסבר למקורות שניתנו לשיבוץ בציור המערכת החקלאית. המורה והמדריך ירחיבו על פי שיקול דעתם ועפ"י יכולת התלמידים לקלוט את הנושא. כל זאת כסיכום לפעילות הקודמת.

שים לב, מדובר במבחר מקורות ראשוני ומצומצם. המורים מופנים למקורות רבים אחרים המצויים בחוברת זו של **על-אתר**, ויכולים להיעזר בהם.

1. והיה ביום ההוא... ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות... (יחזקאל לח יח-כ). יחזקאל הנביא מתאר את האסון הנורא שיבוא על ישראל בבוא גוג. הוא מתאר זאת בצורת רעידת אדמה שתבוא ותהרוס את המדרגות החקלאיות. הרס המדרגות החקלאיות הוא אסון נורא לחקלאי שעמל לבנותן על מנת לגדל עליהן. מי כמוהו יעריך את שלמותן, וחס וחלילה את ההרס שלהן. לכן הנביא פונה לתיאור זה שכל חקלאי מבין את משמעותו היטב.

2. יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה... (שיר השירים ב יד) - בעל ספר שיר-השירים מתאר כאן את הסתתרות הנערה, המשולה ליונה. הסתתרות זו היתה בחורי הסלע ובסתר המדרגה. מכאן אנו למדים שהמדרגה החקלאית בנויה במעין בליטות וחורים שניתן להסתתר בהם. כאן גם המקום לשים לב להקבלה: סלע=מדרגה. המדרגות בנויות מסלעים הנפוצים בהרים.

3. משקין בית השלחין במועד ובשביעית... (משנה, מועד קטן א' א') - המשנה כאן דנה לגבי דבר האבד, כלומר דבר שאם לא ייעשה יהיה בו הפסד ממון רב. לכן קבעו חכמים שמותר לעשות מלאכה זו בחול המועד ובלבד שלא יהיה בה טרחה יתרה. אחת המלאכות שנמנו היא השקיית בית השלחין=מדרגות השלחין.

4. ערוגה שהיא שישה טפחים על שישה טפחים זורעים בתוכה חמישה זרעונים ארבע בארבע רוחות הערוגה ואחד באמצע... (משנה, כלאים ג' א'). המשנה כאן דנה בנושא כלאיים - כיצד ניתן לזרוע בתוך ערוגה אחת מינים שונים של ירקות והם לא ייחשבו לכלאים? אם לבעל שדה יש ערוגות קטנות שגודלן שישה טפחים (כשישים ס"מ) על שישה טפחים, הוא יכול לזרוע חמישה מינים של ירקות, וזאת על ידי הקפדה על מרחק ביניהם. כל מין נזרע בצד אחר של הערוגה וכך נמנע העירוב.

5. חמש גינות משתמשות באמה אחת ונתקלקלה, כולן מתקנות עם העליונה והעליונה היא מתקנת לעצמה, והשאר מתקנות עם השנייה והשנייה היא מתקנת לעצמה, התחתונה שבכולן מתקנת לעצמה ומתקנת עם כולן (תוספתא בבא מציעא, י"ב כ"א) - כאן אנו רואים סוג של שותפות ואחריות הדדית בין בעלי החלקות המקבלות את המים מבריכה ומתעלות השקיה משותפות. כלומר, האחריות על התעלה היא של כולם ואין זה משנה היכן ממוקמת החלקה הפרטית שלך.

6. גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום (שיר השירים ד יב) - בעל שיר השירים משווה את הכלה לגן (=חלקת שלחין) נעול, ולאחר מכן משווה אותה למעיין (גל=מעין). המעיין החתום הוא מעיין נסתר. מעיין נקבה האופייני כל כך לאיזור ההר ונחצב כך כדי להגביר את שפיעת המים וכדי למנוע אידוים בימי החום.

7. כי ה' אלוהיך מביאך אל ארץ טובה, ארץ נחלי מים עינת ותהמת יוצאים בבקעה ובהר" (דברים ח ז) - תיאור זה של ארץ ישראל הוא תיאור שמופיעים בו המאפיינים הגיאוגרפיים. בארץ יש נחלי מים ומעינות הנובעים בבקעה ובהר, כפי שאנו רואים בציור שלנו. הארץ הזו היא כמובן מבורכת והמשך הפסוקים מדגיש את טובה בהזכרת שבעת המינים הגדלים בה. מעניין לערוך השוואה בין שיטות ההשקיה הנהוגות במצרים (דברים יא י) - ראה הסבר למקור מספר עשר) לבין השיטות הנהוגות בארץ.

8. המוכר את העיר מכר בתים...ובית השלחין... (משנה, בבא בתרא ד' ז). המשנה כאן דנה במכירת עיר, מה נכלל במכירה זו ומה אין נכלל בה. מובן שהמכירה כוללת את הבתים ואת השדות סביב לעיר המושקות באמצעות מי המעינות. כלומר דבר מפר ומקובל הוא שנכסים אלו הם בכלל נכסי העיר.

9. בריכה שנוטפת מים משדה בית שלחין זו, מותר להשקות ממנה שדה בית שלחין אחרת (בבלי, מועד קטן ד' ע"א) - הגמרא דנה בנזילה של מים משדה שלחין אחד לשני. השאלה היא, האם מותר להשתמש במים אלה להשקיית שדה אחר, וחכמים קבעו שהדבר מותר. ממקור זה אנו רואים איזו חשיבות יש לכל טיפת מים, וכמה הקפידו בתקנות כדי שאף אחד לא ירויח או יפסיד.

10....והשקית ברגלך כגן הירק (דברים יא י) - מקור זה עוסק בהשוואה בין החקלאות הנהוגה במצרים לזו הנהוגה בארץ. ה' אומר לעם, הארץ שעומדים להיכנס אליה אינה כארץ מצרים. בארץ מצרים שיטת ההשקיה היא שיטת ההצפה ממימי הנילוס. ההשקיה נעשית בדומה למה שאנו רואים כאן בערוגות השלחין. ההשקיה היתה נעשית על ידי הובלת המים בתעלות והפנייתם לערוגות בעזרת הרגל ומכאן המושג: **להשקות ברגל** - בארץ קיימת שיטה זו בסביבות מעיינות בהרים וסה"כ לא בכמות רבה, לעומת מצרים שבה זו היתה השיטה היחידה לגידול חקלאי.

11. אין בונין מדרגות על פי גאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים, מפני שהוא מתקנן לשביעית. אבל בונה הוא בשביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקנן למוצאי שביעית (משנה, שביעית ג' ח) - המשנה עוסקת כאן בנושא בניית המדרגות בסמוך לשנת השמיטה. חכמים קבעו שכיוון שעיבוד השדה אסור בשנת השמיטה, אם בעל השדה מתקן את המדרגות לאחר שפסקו גשמי השנה השישית מראה הוא בכך שהוא מתכוון לעבד את אדמתו בשנה השביעית ולכן אסור הדבר. אולם תיקון המדרגות מותר בשנה השביעית, כי על ידי כך מראה הוא שכוונתו לעבד את השדה בשנה השמינית, ופעולה זו ודאי מותרת.